

CUMHURİYET'İN İLK OTUZ YILINDA (1920-1950) KORUMA ALANININ ÖRGÜTLENMESİ-II*

Emre MADRAN

ÜÇÜNCÜ ON YIL (1941-1950)

Kurumların Etkinlikleri

Alındı : 24. 3. 1997

Anahtar Sözcükler: Tarihi Eserlerin Korunması, Erken Cumhuriyet Dönemi, Mimarlık Tarihi, Korumanın Kurumlaşması.

* İki bölümde yayınlanmakta olan bu yazının ilk bölümü, MFD'nin 1996 yılı 1-2. sayısında basılmıştır.

38. Kadroların ayrıntılı dökümü için bakınız: EEMUM 1945: 12-14.

39. Bu yeni statüye göre, 1944 yılında Genel Müdürlüğün merkez kadrosunda şu yöneticiler bulunmaktaydı: bir Umum Müdür, üç Şube Müdürü, bir Etnorafist, bir Kütüphaneci, bir Tescil Memuru, Dosya ve Evrak Memuru, üç Katip.

Onarım ve koruma işlerinde ise tüm ülke ölçeğinde şu teknik personel görev yapmaktaydı: bir Anıtlar Mimarı (Genel Müdürlük'te), bir Restorasyon denetleyicisi mimar (Genel Müdürlük'te), iki Mimar (Anıtlar Koruma Komisyonu/İstanbul), bir Tescil Uzmanı (Ayasofya Mützesi'nde).

Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nün Kurulması

Antikiteler ve Müzeler Müdürlüğü'nün hizmetlerinin çok dar bir kadro ile yürütülemeyeceği anlaşıldığından, 18.7.1944 gün ve 4624 sayılı yasayla, bu Müdürlüğün kadroları iptal edilmiş ve yerine *'Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'* adı altında bir birim kurularak, yeni kadrolar oluşturulmuştur. Bu nedenle, 4624 sayılı yasa, yeni görev tanımları yapan ve yeni yaklaşımlar getiren değil, sadece kadro ve isim değişikliğini gerçekleştiren bir düzenleme olmuştur. Yasa ile bu birime, merkezde görev yapmak üzere 12, taşrada görev yapmak üzere ise 57'si uzman ve 116'si idari görevli olarak toplam 185 kadro tahsis edilmiş (38), bunun yanısıra, halen görev yapmakta olan personel de 'Maaşlı Kadro'ya geçirilmiştir (39). Umum Müdürlük, kurulduğu yıllarda, anıtsal yapıların onarımı, eski eserlerin çevresinde yapılan kamulaştırmalar ve çeşitli yayınlarla ilgilenmekteydi (EEMUM, 1945). Yine aynı yıllarda (1943-1944), Türkiye'de 19 müze müdürlüğü (Ankara: 2, İstanbul: 5), 8 müze memurluğu ve 14 müze deposu bulunmaktaydı. Çalışan sayısı 1945 yılında 454'e ulaşmıştı (Atasoy, 1467). Yeni müzelerin oluşmasının müzeciliğin gelişmesi dışında bir diğer yararı, kimi anıtsal nitelikli yapıların onararak müze olarak kullanılmasıdır. Maarif Vekaleti'nin önerisi üzerine, bakım ve onarım giderleri genel bütçeden karşılanmak üzere, bir gurup vakıf yapının müze olarak işlevlendirilmesi, 29.8.1945 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmıştır. Bu yapılar arasında, Konya, Alaaddin Camii, Karatay Medresesi, Mevlana Dergahı, Sırçalı Medrese, Sahipata Camii; İstanbul, Fethiye Camii ve Kariye Camii; Eskişehir, Alaaddin Camii; Gaziantep, Nuri Mehmet Paşa Camii ve Akşehir, Taş Medrese ile Aksaray, Zinciriye Medresesi bulunmaktadır.

40. Bu üçlü sınıflama, 1945 yılında toplanan Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Komisyonu'nda Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından istenmiştir (EEMDK, 1945, 9).

41. Komisyon, Millî Eğitim Bakan Hasan Ali Yücel'in başkanlığında şu üyelerden oluşmaktadır:

Faik Reşit Unat, Bakanlık Talim Terbiye Heyeti üyesi; Hamit Koşay, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürü; Aziz Oğan, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü; Tahsin Öz, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü; Arkeolog Nurettin Can (Gülleli), Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Şube Müdürü; Arkeolog Dr. Cahit Kinay, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Şube Müdürü; Y. Mimar Ali Saim Ülgen, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Şube Müdürü; Remzi Oğuz Arık, Ankara-Etnoğrafya Müzesi Müdürü; Y. Mimar Sedat Çetintaş, Abideleri Koruma Heyeti üyesi; Y. Mimar Macit Kural, Abideleri Koruma Heyeti üyesi.

Anıtları Koruma Komisyonu ve Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün 1930'lu yıllardaki envantere dayalı ve öncelikleri belirlenmiş onarım programı düzenleme yaklaşımları, 1946 yılında Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanan, 'Tarihi Anıtlar Ön Tasarısı' adlı belgede en kapsamlı noktasına ulaşmıştır. Bu belgede yapılar, niteliklerine göre üç sınıfa ayrılmıştır (40). A gurubunda, 48 il'de 200 yapı belirlenmiş, bunların onarımı için 49.692.000.- TL ödenek tahmin edilmiştir. 'B' gurubunda, 45 il'de 200 eser, 45.000.000.- TL'ye, 'C' gurubunda, 48 il'de yine 200 eser 41.000.000.- TL'ye gereksinme göstermektedir. Bu onarımları yürütmek, denetlemek ve yapıların sürekli bakımını sağlamak için istenen 5.308.000.- ile toplam ödenek gereksinimi 141.000.000.- TL'yi bulmaktadır. Belge, tüm ülkedeki anıtları kapsamaktadır. Vakıf kökenli yapılar ilk sırayı almakta, onları Millî Eğitim Bakanlığı, Özel İdare, Belediye ve Bayındırlık Bakanlığı sorumluluğu altındaki yapılar izlemektedir. Belgede, yapı ya da yapı gurupları için öngörülen müdahaleler 'onarım', 'onarım ve takviye', 'takviye', 'kurtarma', 'takviye ve tanzim', 'restorasyon' ve 'tanzim' sözcükleriyle anlatılmıştır. Bu sözcüklerin nasıl bir uygulamayı betimlediği tam olarak anlaşılıyorsa da, yapı türleri ile karşılaştırıldığında, 'takviye ve tanzim' ile 'tanzim'in daha çok arkeolojik alan ve yapılar için kullanıldığı görülmektedir.

Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Kurulu'nun Çalışmaları

1945 yılında, eski eser ve müzelerin durumunu görüşmek üzere, 'Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Kurulu' toplanmıştır (41). Maarif Vekili Hasan Ali Yücel açış konuşmasında koruma sektörü için şu saptamaları yapmaktadır (EEMDAK, 1945, 4-6):

- Cumhuriyet döneminde müzelerde toplanan eserler, Osmanlı döneminde toplanabilen eserlerin 7 katıdır. Bu, Cumhuriyet yönetimlerinin konuya ilgisini gösterir.
- Atatürk ve İnönü, diğer konularda olduğu gibi 'fikir olarak ve iş olarak bu işte de başta gelen iki uyandırıcı insan'dır.
- Bir anıtın onarımı, 'bir kalfa, bir dülgere, hatta salt bir mimar işi olmaktan çok ileridir'. Bu husus geç de olsa anlaşılmalı, ancak hatalar da yapılmıştır. Bu hatalar, 'ne bir para, ne bir emir meselesi değil, bir kültür, bir anlayış eksikliğinin fena izleridir.'
- Anıtların onarımı büyük paralar gerektirmektedir.
- Koruma konusunda, İl Özel İdareleri ile özel kurumlar da gelişme içindedirler.

Yücel, bu saptamaların ardından, Komisyonun koruma ve onarımla ilgili olarak programlanmasını istediği hususları da şöyle sıralamaktadır:

1. Ülke ölçeğinde tüm eserler haritalar üzerinde saptanmalıdır,
2. Onarım öncelikleri, üstün değerli olup, yıkılma tehlikesi en fazla olan yapılara verilmelidir,
3. Onarılacak yapılara mutlaka yeni işlev verilmelidir (42).

Hasan Ali Yücel'in açış konuşmasından sonra, toplantılara Genel Müdür H. Z. Koşay başkanlığında devam edilmiş, konular 'Müzeler' ve 'Anıtlar' ana başlıklarında tartışılmış ve koruma konusunda şu kararlar geliştirilmiştir:

- Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nce hazırlanan 80 maddelik 'Eski Eserler Kanun Tasarısı'nın bir komisyonca ele alınmasına ve yetkili hukukçular tarafından incelenmesine karar verilmiştir (43).
- Eski eser ve anıt için yeni tanımlar oluşturmuştur. Buna göre, 'Gelip geçmiş kavimlerin ve atalarımızın yaşayışlarına, maddi ve manevi kültürlerine

42. Hasan Ali Yücel, bu noktada çok önemli bir saptama yapmıştır. Yücel'e göre, 'asırlardan kalma müesseseleri dejenerer ve perişan edip bir tarafa atmak, ondan sonra yenisini yapmak, millet ölçüsünde israfın en fena şeklidir.'

43. Bu tasarı bulunamamıştır. Tasarını inceleyecek komisyona, Unat, Oğan, Öz, Gülleli, Kinay, Ülgen ve Kural seçilmiştir.

tanıklık eden, yeraltında ve yerüstünde bulunan belgelere 'eski eser', 'eski eserlerden gayrimenkul olanlar içinde, tarihi ve mimari değeri olup da korunması kamunun menfaati olan yapılara ve tesislere 'tarihi anıt' adı verilmektedir.

- Anıtların belgelenmesi için yeni bir yönerge hazırlanmalı ve bu yönerge şu konuları içermelidir: Eski eserlerin plan ve haritalarda belirtilme yöntemleri, anıtların fişlerinin hazırlanması, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'ne gelen fişlerin bir kurulca incelenmesi ve anıt niteliğini taşıyanların ayrılması, Ayrılan yapıların listelerinin Bakanlar Kurulu'nca onaylanması ve ilgili yerlere bildirilmesi,
- Anıt niteliğindeki yapıların ortadan kaldırılmaması için, eski eserler kanun tasarisına gerekli maddeler konmalıdır.
- Bir yapının onarımı ile görevlendirilecek mimar, eserin rölöve ve restorasyon projeleri ile raporunu, Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nde kurulacak olan bir 'Teknik Komisyon'da savunmalı ve onarım kararını bu komisyon almalıdır.
- Onarım projeleri hazırlanırken, parasal olanaklar ve yapıya verilecek işlev sürekli olarak gözönünde tutulmalıdır.

Danışma Komisyonu'nun yukarıdaki maddelerde öngördüğü yaklaşımlar, korumanın çeşitli boyutlarını değerlendirecek bir 'karar ve denetim mekanizması' arayışının işaretleri olarak görülmelidir. Ne tür yapıların 'anıt' niteliği taşıyacağı ve dolayısıyla 'anıtsal' niteliklerinin 'onaylanmaları', restorasyon projelerinin bir teknik komisyon kararı ile geçerlik kazanabilmesi, altı yıl sonra kurulacak olan 'Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu' görevlerinin ilk tanımları olarak değerlendirilebilir. İki yaklaşım arasındaki fark, Danışma Komisyonu'nun bu denetim ve karar mekanizmasını, devletin mevcut organları içinde çözmeyi öngörmesi, 1951'de ise kanun koyucunun, mevcut örgütlenme biçiminin dışında ve onunla bağımlı olmayan bir yeni kurum oluşturmasıdır. İlginç olan bir husus, Danışma Komisyonu üyelerinden Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Şube Müdürü Y. Mimar Ali Saim Ülgen'in, 5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu yasasının hazırlanması ve yürürlüğe girmesinde önemli bir görev üstlenmiş olmasıdır.

Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Komisyonu, tek yapı ölçeğinde sürdürülmekte olan rölöve ve uygulama etkinliklerini de incelemiş ve bu konuda bir dizi karar almıştır. Buna göre:

- Topkapı Sarayı'nın onarımına devam edilecektir.
- Bursa, Yeşil Külliyesi ile, Muradiye Külliyesi'nin çevre düzenlemesi için Y. Mimar Macit Kural tarafından önerilen projeler uygun bulunmuş ve onaylanmıştır.
- İstanbul'da kiliseden camiye çevrilen anıtların Vakıflar İdaresi'nce ivedilikle onarılması istenmiştir.
- Bergama'da antik yapılarla beraber Türk eserlerinin de ele alınması ve sürekli çalışacak bir teknik büronun oluşturulması uygun görülmüştür.
- Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nce hazırlanan 'Onarılacak Anıtlar' listesi incelenmiş, uygun görülerek Bakanlığın onayına sunulması kararlaştırılmıştır.

Komisyon, bu temel konuların yanı sıra, çeşitli yapıların korunmasının gerekli olup olmadığı, bazı yapılara yapılacak onarım müdahalelerinin belirlenmesi gibi konularda da kararlar almıştır. Bu kararlardan bir bölümü yapıların yıkımıyla ilgilidir. İstanbul, Damat İbrahim Paşa Mektebi, kurtarılmasına imkan görülmediğinden, Bahçekapı, Hidayet Camii sanat değeri bulunmadığından, Üsküdar, Hüseyin Avni Paşa Yalısı mimarlık değeri olmadığından, Niksar, Sunguriye ve Hacıçubuk türbeleri depremden harap olup onarımları mümkün olmadığından yıkılabileceklerdir.

44. Kastamonu-İsmailbey Medresesi için 1944 yılında alınan diğer bir kararda ise, yapının İl Özel İdaresi'nin elinde olması, müze yapılmak üzere Maarif Vekaleti'nce onarım girişiminde bulunması ve VGM'nin bütçesinin zaten yeterli olmaması gibi nedenlerle, medresenin geri alınması girişimlerinden vazgeçilmesi istenmiştir (Öztürk, 1995, 388).

Ölçütler tam bilinemediğinden, Komisyonun yıkım kararlarını irdelemek zorlaşmaktadır. Yine de, Niksar'daki türbelerin, harap olduğundan dolayı yıkılmalarına izin verilmesi, gerekli bilgi ve teknolojinin yokluğu, parasal kaynakların yetersizliği, uzman personel ve onarım esnafının bulunmaması gibi teknik içerikli nedenlere dayandırılabilir.

Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün Etkinlikleri

1920'li yıllarda çıkarılan yasalarla, çeşitli anıtsal yapıların değişik kurumların sorumluluğuna bırakılmasının olumsuz sonuçları 1940'lı yıllarda da izlenmekte ve VGM'nün bu yapılarla ilgisini hemen tümüyle kesmeye başladığı görülmektedir. 1941 yılında, 'Vakıflar İdare Meclisi' tarafından alınan bir kararda (Öztürk, 1995, 387), medreselerin Vakıflar Umum Müdürlüğü'nden alındığı, bütçe ile ilgilerinin kesildiği, bu nedenle onarılarak günün gereksinimleri için kullanımlarına yönelik bir harcama yapılmasına olanak olmadığı yer almaktadır (44). 1940 yılında, TBMM'de camilerin onarımı konusunda yapılan görüşmelerde, kimi milletvekilleri, sadece camilerin onarılıp, çevrelerinde bulunan medrese vb. yapıların onarılmadığını vurgulayıp bu hususta yeni düzenlemeler getirilmesini istemişlerdir. Vakıflar Umum Müdürü Fahri Kiper'in verdiği yanıt, 1920'lerde yasalarla başlatılan bir karmaşanın 1940'lı yıllarda hala sürdüğünü göstermesi bakımından ilginçtir (Öztürk, 1995, 418):

...ileriye sürülen, camilerin tamiri sırasında, mektep, medrese, türbe, sebül gibi eserlerin bir kül halinde birlikte tamir edilmesi, Umum Müdürlük olarak bizim de arzumuzdur. Ancak, hususi kanunlarla, mektepler özel idarelere, medreseler ve tarihi kıymeti haiz türbeler Maarif Vekaleti'ne, çeşme ve sebiller belediyelere devredilmiştir. Bu sebeple bu eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğü bütçesinden restore edilmesi meri (yürürlükteki) kanunlarla olamamaktadır....bu yapıların keşiflerini bir bütün olarak hazırladığımız halde, diğer kuruluşlar bu işe yeterli ödenek ayırmıyor. Bu bakımdan onarım hizmeti koordineli bir biçimde yürütülememektedir. Maarif Vekaleti kendi mühim işlerini bırakarak onarım hizmetine pek bakmıyor...

45. İlk sayılarda şu yapılar tanıtılmıştır:

1. Sayı: Azapkapı-Sokollu Camii
2. Sayı: Bozöyük-Kasmpaşa Camii
3. Sayı: İstanbul-Şemsipaşa Camii
4. Sayı: Kayseri-Ahmetpaşa Camii

46. Bu dönemde EEKE u kişilerden oluşmaktadır:

Aziz Ogan (Bakan), İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü; Efdalettin Tekiner, İstanbul Üniversitesi eski öğretim üyesi; Reşit Saffet Atabinen, Eski Kocaeli Milletvekili; Mahmut Nedim Gündüzalp, Edirne Milletvekili; Nazım Poroy, Tokat Milletvekili; Arif Müfid Mansel, İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Profesörü; Fehmi Karatay, İstanbul Üniversitesi Kütüphane Müdürü; Vehhap Kocamemiş, Eski Vali; Y. Mimar Sedat Hakkı Eldem, Güzel Sanatlar Akademisi Profesörü; Rüstem Duyuran, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdür Muavini; Nuri Ebussuudoğlu, Vakıflar İdaresi eski Denetçisi; Feridun Dirimtekin, İstanbul Şehir Meclisi Üyesi; Y. Mimar Fikret Yücel, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Mimar; Ziya Kocainan, Belediye temsilcisi; Y. Mimar Ertuğrul Eğilmez, Vakıflar temsilcisi; Y. Mimar Hasan Ergezen, Vakıflar Temsilcisi.

Vakıflar Umum Müdürlüğü, 1943 yılına değin, 2.817.560 lirası 'Hayrat Tamirleri', 385.916 lirası 'yeterli geliri olmayan hayrat tamiri' ve 824.812 lirası 'Abidelerin Tamiri' olmak üzere, 20 yılda toplam 4.028.288 TL harcama yapmıştır. Hazırlanan yeni keşiflere göre, 131 cami için 2.549.993 TL'ye gereksinme duyulmaktadır (Yirminci Cumhuriyet Yılında, 17-19). Yapılan ve yapılması planlanan onarımlar, Vakıflar İdaresi'nin çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirlerin 1/10'una karşılık gelmektedir.

Vakıflar Umum Müdürlüğü, sürdürdüğü onarım çalışmalarına ilişkin raporlar yayınlayan ilk kuruluştur. Mimarlık dergisinin çıkmaya başladığı 1944 yılından itibaren, her sayıda bir yapının onarımı anlatılmıştır (45). Bu girişim, ilk tanıtım yazısında da belirtildiği gibi, Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün onarım etkinliklerini Mimarlık topluluğuna duyurmayı amaçlamaktadır.

Eski Eserleri Koruma Encümeni Çalışmaları

Genellikle İstanbul kenti ve yakın çevresinde çalışmalarını yürüten EEKE, çalışmalarını 1940'lı yıllarda da sürdürmüştür. Encümen, örneğin 1949 yılında 99 toplantı yapmış, kendisine iletilen 550 değişik konuyu incelemiştir (46). Bu konuların 55'i Müzeler Genel Müdürlüğü'nden, 108'i İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğü'nden, diğerleri ise İstanbul'un çeşitli ilçelerinden gelmiştir. Bu süreçte birçok yapı yerinde incelenmiş, bunların onarımlarına ilişkin kararlar alınmıştır. Encümen aynı yıl, 72 adet eski eserin fişlerini hazırlamış ve tescil etmiştir (EEKE, 1949, 19-23).

47. Bu kuruluşlar, genel bütçede şu paya sahiptirler: TBMM% 0.01, Maarif Vekaleti% 0.03, Nafia Vekaleti% 0.005, Vakıflar Umum Müdürlüğü% 0.07. Bu oranlara göre, koruma ve müzeciliğin 1940-1949 yıllarında genel bütçedeki ortalama payı ise % 0.12 (onbinde oniki) olmuştur.

48. Bu ödenekten şu alanlarda harcama yapılabilmektedir:

Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nün tüm yönetim giderleri (Anıtlar Koruma Komisyonu dahil); Müzelerle satın alınacak eski eserler için ödenecek bedeller; Arkeolojik kazılara katılacak memurların yol ve oturma giderleri; Müzeler için eşya onarım gideri; Telefon ücretleri; Odacı, bekçi elbisesi; Müze katalog yayını; Anıtlar Koruma Komisyonu kira ve fotoğraf gideri; İllerdeki anıtların koruma ve onarım giderleri; Bunlarla ilgili kamulaştırmalar.

Encümenin tek yapı ölçeğindeki bu etkinliklerinin yanısıra, çevre ölçeğinde de çalıştığı görülmektedir. Örneğin, Üsküdar ve çevresinin imar plan çalışmaları sırasında, Belediye İmar Müşavirleri'nin de katılımıyla plan kapsamında bulunan 88 eski eser yerinde incelenmiş ve bu konudaki görüşler İmar Müdürlüğü'ne iletilmiştir (EEKE, 1949, 21).

Korumaya Ayrılan Parasal Kaynaklar

Bütçe'nin Genel Nitelikleri

Bu dönemde, dört kuruluşun bütçesinde eski eserler ve müzecilik için ödenek bulunmaktadır. Bunlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Maarif Vekaleti, Nafia Vekaleti ve Vakıflar Umum Müdürlüğü'dür (47).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kaynakları

Milli Saraylar için, 1941-1945 yılları arasında, yılda ortalama 43.000, 1946-1949 yıllarında ise ortalama 168.000 TL ödenek ayrılmıştır. Bu ödenek yıllık bütçenin %0.01'idir. Milli Saraylar'ın onarım ve boya ödeneği, 1946 yılından sonra, önceki yıllara oranla 4.5 kat artırılmıştır.

Maarif Vekaleti Kaynakları

Maarif Vekaleti'nin bütçesinde, daha önce, 'Tarihi Eserler Masrafı' ve 'Müzeler Masrafı' olarak ayrı başlıklar taşıyan ödenekler, 1943 yılından itibaren, 'Müzeler ve Anıtlar Genel Giderleri' başlığı altında toplanmıştır (48). 'Müzeler ve Anıtlar Genel Giderleri'nin sadece bir bölümü doğrudan onarım etkinliklerine gitmektedir. Son on yılın ilk yarısında (1941-1944), hem müzecilik hem onarım hizmetleri için yılda ortalama 110.000 TL ödenek alınabilmektedir. Salt onarım için yılda ortalama 68.750 TL harcanmıştır (EEMUM, 1945, 24-25). Buna göre onarım harcamaları, yıllık bütçelerin ortalama %63'ünü oluşturmaktadır. Bunun yanısıra, özel ödenekler de alınabilmektedir. Topkapı Sarayı için 1941-1944 yılları arasında verilen 939.000 TL., 1943 yılında Ankara, Mahmut Paşa Bedesteni için verilen 36.000 TL bunlar arasındadır. Ödenekler, 1942 yılına kadar müzecilik ve onarım hizmetleri için ayrı ayrı verilmekteyken, 1943 yılından itibaren tek bir ödenek olarak görülmektedir. Koruma ve müzeciliğe ayrılan ödenekler, tüm bütçenin ortalama 0.028'ini, Maarif Vekaleti bütçesinin 0.32'sini oluşturmaktadır. Ödenekler, 1945-46 yıllarında en düşük düzeye inmiş, 1947-1948 döneminde de en yüksek düzeye çıkmışlardır. Buna neden olarak, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine yakın yıllarda alınan önlemlerin, birçok bütçe giderinde kısıntı yapılmasını gerektirmesi, buna karşın savaşın bitiminden bir süre sonra, göreceli bir rahatlamamanın gelmesi gösterilebilir.

Bu dönemde de, daha önce başlayan onarımların hemen tümü devam etmiştir. Kamulaştırma ödeneği ile ise (%18) Antalya, Yivli Minare Camii; Bursa, II. Murat Türbesi; Kayseri, Döner Kümbet çevreleri ile, Bursa'da bir Osmanlı Konutu kamulaştırılmıştır.

Nafia Vekaleti Kaynakları

Nafia Vekaleti, 1941, 1942, 1945 ve 1946 yıllarında arkeolojik kazılar için 15.000'er TL ödenek vermiştir. Bunun yanısıra Nafia Vekaleti bütçesinde 1930-1940 yılları bütçelerinde de yer alan bir ödenek türü son on yılda da görülmektedir. Kamu yapılarının yapımı ve onarımı için konan ve ne kadarının eski eser niteliğindeki kamu yapılarının onarımına harcadığını bilemediğimiz bu ödenek, örneğin, 1946 yılında 19.757.480.- TL olarak belirlenmiştir. Ödeneğin büyük bir bölümünün, Cumhuriyet'in en çok gereksinimi olan yeni kamu hizmet yapılarının alt ve üst yapı tesisleri için harcadığı düşünülse de, belli bir bölümünün mevcut yapıların onarımına ayrılması gerekmektedir. Bunların da

yine bir bölümünün, bugün 'kültür varlığı' olarak nitelenen yapılar olduğu düşünülebilir. Buna benzer bir diğer ödenek de, Maarif Vekaleti bütçesinde, 'Devlet Tarafından Kullanılan Binaların Onarım Giderleri' adı altında yer almakta ve olasılıkla eski okul yapılarının onarımı için kullanılmaktadır. Bu ödenek, örneğin, 1947 yılında, 308.235 TL'dir. Aynı yıl, doğrudan eski eserler ve müzeciliğe tahsis edilen ödeneğin 513.900 TL olduğu düşünülürse, yukarıda anılan iki ödeneğin sadece bir bölümünün onarıma aktarılması, yine de büyük bir katkı olarak görülmelidir. Böylece, doğrudan onarıma tahsisli kaynaklar dışında başka kaynakların da var olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, bu ikincil kaynakların hangi yapılar için kullanıldığına ilişkin yeterli belge bulunamadığından, katkının niteliği bilinmemektedir.

Vakıflar Umum Müdürlüğü Kaynakları

1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren, bütçede yer alan ödenek bölümlerinin içerikleri de verilmeye başlanmıştır. Böylece, bazı başlıklar altında ne tür harcamalar yapılmasına izin verildiği anlaşılmaktadır. Buna göre, 'Vakıf Akarlarla, Kamu Hizmetlerinde Kullanılan ve Geliri Olmayan Yapıların Yapım ve Onarımı' için ayrılan ödeneklerle malzeme giderleri; 'Hayrat Onarımı' ödenekleriyle malzeme bedeli, usta ve içilerin yollukları ve cami çevresindeki yapıların kamulaştırılması; 'Abideler Onarım Giderleri' ödeneği ile yine malzeme bedeli, usta ve işçilerin yollukları ve bu kez cami çevresindeki abidelerin kamulaştırılması yapılabilecektir. Burada ilk akla gelen soru, işçilik ücretinin hangi ödenekten karşılanacağıdır. Bu konuda ilgili mevzuat herhangi bir düzenleme içermediği için, Umum Müdürlüğün kendi bünyesinde sürekli ve kadrolu onarım ustaları bulundurduğu akla gelmekteyse de bununla ilgili hiçbir uygulama bilinmemektedir (49). Bu ödeneklerden, 'Abideler Onarım Gideri', 1941, 1944 ve 1945 yıllarında, hayrat onarımı ile birlikte verilmiştir. Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün korumaya ayırdığı ödenekler, kendi bütçesinin ortalama % 11'ini, genel bütçenin ise % 0.06'sını oluşturmaktadır. Bu ödeneğin, Maarif Vekaleti ödeneğinden %46 daha fazla olması, vakıf harcamaları arasında, bilemediğimiz oranda yeni inşaatların da bulunması ile açıklanabilir. Bir başka deyişle, Vakıflar bütçesinde onarım ve yeni yapım karışık olduğu için, onarıma ayrılan esas kaynaklar saptanamamaktadır. Bu kurum, her yıl, genel bütçedeki artışla oranlı bir onarım ve yeni yapı ödeneği alabilmiştir.

49. Vakıflar bünyesinde tek kadrolu usta gurubu, levha kurşun üretimi için oluşturulmuş olup, halen İstanbul'da görev yapmaktadır. Genel Müdürlük'te geçmiş yıllarda görev yapmış kişilerden edinilen bilgilere göre, 1950'li yıllarda, kalem işi yapmak ve onarmak üzere kadrolu bir sanatkar gurubu oluşturulmuş, ancak bu gurup daha sonra dağılmıştır. Bunun dışında kadrolu ve sürekli onarım esnafı istihdam edildiği bilinmemektedir.

YEREL YÖNETİMLER, ÇEVRE VE KORUMA

Yerel yönetimlerin koruma ile ilişkileri, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, kültür varlıklarının iyelik ve koruma sorumluluğunun değişik kuruluşlara bırakılması ile başlar. Bu bölümde, bu ilişkiler, on yıllara ayrılmayarak, tüm dönem için incelenecektir.

Belediyelere iki değişik yasal düzenleme ile bazı görevler verilmiştir. Bunlardan ilki olan 1580 sayılı 'Belediyeler Yasası'nın 115. maddesine göre, özel mülkiyette bulunan kapalıçarşı, bedesten, arasta, büyük han vb. yapılarla, 'tarihi ve bedii' değeri olan saraçhane, tabakhane, imalathane gibi büyük yapıların sahiplerine onarım yapmaları için bildirimde bulunulacak, yapılmadığı takdirde bu onarımlar Belediyeler tarafından gerçekleştirilecektir. Onarım bedeli, daha sonra, mal sahibinden ya da kiracıdan taksitle geri alınacaktır. Bu tür yapıların onarımının mümkün olmaması, ya da bir bölümü ya da tümünün yıkılması nedeniyle sahipleri tarafından onarılmayarak olduğu gibi bırakılmaları halinde, yerlerine Belediyeler tarafından yeni yapı yapılabilecektir. Belediyeler bu yerler için bir kamulaştırma bedeli ödemeyeceklerdir. İkinci yasal düzenleme, Cumhuriyet'in ilk kapsamlı imar mevzuatı olan 2290 sayılı (10.6.1933) 'Belediye Yapı ve Yollar Kanunu'dur. Bu kanuna göre, bir yapının boyutunun ya da

cephelerinin değişimini gerektiren 'tamirat'lar için Belediye'den ruhsat alınacaktır. Ayrıca, yıkılacak halde olan ya da yenilenmesine olanak olmayan yapılar, mal sahibi ya da Belediye tarafından 15 gün içinde yıktırılacaklardır. Gerek 1580 sayılı yasanın 115. maddesinde, gerekse bu maddede geçen hükümler, son yıllarda birçok kültür varlığının 'resmi' yokoluşuna neden olan 'mail-i inhidam' durumunu hatırlatmaktadır. Bir yapının, onarılamayacak derecede harap olduğuna ya da yıkılacak duruma geldiğine, kimin, hangi ölçütlere dayanarak karar vereceği açıkça belirlenmediğinden, 1930 yılından itibaren bu maddeye dayanarak, onarılabilir nitelikte bir çok yapının kaybedildiği anlaşılmaktadır. Çünkü, gerek Belediyeler Kanunu gerekse Belediye Yapı ve Yollar Kanunu'nun diğer maddeleri incelendiğinde temel vurgunun 'imar' olduğu ve 'cski'ye ilgi duyulmadığı kolaylıkla görülmektedir.

Yapı ve Yollar Kanunu, korunacak yapıların çevreleriyle de ilgili iki hüküm içermektedir. İlk hükme göre, korunması istenen eski eserler imar planı üzerinde işaretlenecektir (m.4/b). Buna yönelik olarak, Valiliklere gönderilen uygulama yönergesinde, AAN'nin 5. maddesinde tanımlanan eski eserlerin, imar planı üzerinde eksiksiz işaretlenmesi ve bu işlemin denetlenmesi istenmektedir. Yönergeye göre, bu denetim, müze olan yerlerde, Müze Müdürü, Maarif Müdürü, Lise tarih öğretmenlerinden ve İlköretim Müfettişlerinden birer kişinin katılımıyla oluşacak bir kurulca yapılacaktır. Kimi hallerde, bu kurula, Halkevleri Müze Komiteleri'nden de katılım olabilecektir. Bu kurulca incelenen planlar, Müzeler Dairesi'ne gönderilecek, planın bir örneği ise ilgili İmar Müdürü'ne verilecektir. Bu yeni süreç, eski eserleri giderek olumsuz etkilemeye başlayan imar hareketleri sürecinde, anıtsal nitelikli yapıların sorumsuzca yıktırılmaması için bir ölçüde etkin olabilmıştır. Yasada yer alan ikinci hüküm ise, imar uygulamalarında, korunması gerekli 'abide ve mabetler'in her tarafında 10 metrelik boşluk bırakılmasını öngörmektedir (m.4/g). Bu hükümler, korumanın çevre boyutuyla ilgili ilk yasal düzenlemedir. Dönemin Antikitelere ve Müzeler Müdürü Hamit Zübeyr Koşay, anıtların belgelenmesinin önemine değinerek (1932, 26), bunun sonucunda 'imar planları yapılırken yolların istikametini, meydanlar içine alınan bu abideler tayin edecektir' demektedir. Maarif Vekaleti'nce 26.6.1933 tarihinde Valiliklere gönderilen mezarlıklarla ilgili genelgede, kentlerin imar etkinlikleri yürütülürken, sağlık bakımından sakınca yaratmayan tarihi mezarlıkların, parklar içinde birer açık hava müzesi şeklinde bırakılması istenmekte ve böylece '..eski eserleri koruma fikrinin imarcılıkla telifi (bağdaşması)..' olanağının doğacağı vurgulanmaktadır (Arık, 1947, 51). Bu olumlu tavırlara karşın, 1937'li yıllarda, Ankara'da, Jansen planı doğrultusunda, camilerin avlu duvarlarının kaldırılması ve avlulara çocuk bahçesi yapılması gündeme gelmiş, bu husus uzun tartışmalara yol açmıştır (Öztürk, 1985, 203). Konu, Ankara Valisi tarafından ele alınmış, ilgili tarafların görüşleri dinlenmiştir. Vali, Başbakanlığın, 'sağlanacak mutabakat çerçevesinde, camilerin onarılması ve çevre düzenlemelerinin yapılması' yönergesine verdiği cevapta, camilerin avlusuna çocuk bahçesi yapılmayacağını, avlu duvarları konusunda ise her cami için ayrı ayrı karar verileceğini belirtmiştir (Öztürk, 1985, 203). Görüldüğü gibi, imar planı uygulamaları kimi durumlarda, mekanların geleneksel düzen ve kullanımına uygun olmayan hükümler içerebilmektedir.

Yapı ve Yollar Kanunu'nun yukarıda anılan 4/g maddesi, Osmanlı döneminin Ebniye Yasalarını anımsattığı gibi, 1956 yılında çıkan 6185 sayılı İmar Yasası uyarınca hazırlanan 'İmar Tüzüğü'nün 39. maddesinin de hemen aynısıdır. Bu vurgu, yaklaşık 25 yılda (1933-1956) korumanın çevre boyutunda hemen hiçbir gelişme olmadığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Ayrıca, bir çevrenin düzenlenmesinde, korunması gerekli yapı olarak sadece anıtlar ve dini yapılar değerlendirilmekte, 1930'lu yıllarda, Türkiye'nin gündeminde henüz geleneksel konutların korunması ve değerlendirilmesi yer almamaktadır. Yapı ve Yollar

Yasası'nın bir diğer ilginç yönü, Ebniye Yasası'nın 16., 19., 43., 44., 47. ve 49. maddelerini yürürlükte tutmasıdır. Ebniye Yasası'nın 19. maddesine göre (Denel, 1982, LXVIII), parsellerin yola terk edilen bölümlerindeki duvar enkazlarının 15 gün içerisinde mülk sahibi tarafından kaldırılması gerekmektedir. 49. maddede ise, tüm sokaklarda, yerden beş arşından daha yüksek olan şahnişinlerin onarımı yasaklanmıştır. Bu maddenin yangınla ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Yerel yönetimlerin, 1940'lı yıllara kadar koruma olgusuna yaklaşımları ve buna göre gerçekleştirdikleri etkinlikler değerlendirildiğinde, doyurucu bir sonuca varmak olası değildir. Örneğin, 1940 yılında, İstanbul Belediyesi, İstanbul surlarının bir bölümünün tehlike oluşturması nedeniyle yıkılması için Eski Eserleri Koruma Encümenine başvurmuş, bu başvuruya Encümen, 'Surlar hakkında genel bir karar oluşturmadan, tek tek verilecek kararların örnek oluşturacağı, bu nedenle konunun bu yönde ele alınması' yanıtını vermiştir. Yine İstanbul'da, Beyazıt-Laleli arasındaki Simkeşhane yapısının yol açımı için yıkılmasını isteyen İstanbul Belediyesi'nin bu girişimi '...bu muazzam eserin feda edilemeyeceği, esasen bu binanın yerinde bulunan Forum Tauri enkazının ortaya çıkmasını ve böylece bir Türk eserinin ortadan kaldırılmasını öngören imar planının değiştirilmesinin gerekli olduğunu...' öngören bir kararla durdurulmuştur. Yine aynı Encümen, Topkapı dışındaki mezarlıklardaki mezar taşlarını sökerek park yapmak isteyen İstanbul Belediyesi'nin birkaç kez uyarıldığını, bu konuda Maarif Vekaleti'nin de bir genelgesi (EEMUM, 1945, 18) olmasına karşın Belediye'nin yine '...bildiğini yaptığını...' belirtmektedir. Tahribatın devam etmesi, yine üst yönetimin müdahalesini gerektirmiştir. Başvekil İsmet imzasıyla, tüm Bakanlık ve İllere gönderilen 30.10.1935 gün ve 6/5548 sayılı genelgede (Gülekli, 1948), hükümetin tarihi eserlerin korunması için parasal özveride bulunduğu, buna karşın, 'imar mefhumunu yanlış anlayan bazı memurların, bu hususta ufak bir ihtisası olmadığı halde görüşleri bakımından ehemmiyetsiz sandıkları çok kıymetli millî eserlerimizi yıkmakta ve yıktırmakta oldukları'nın üzülecek görüldüğü belirtilmiştir. Genelge'de daha sonra, bir eserin değerinin ve koruma gerekliliğinin ancak uzmanlarca saptanabileceği vurgulanarak, bundan böyle, Maarif Vekaleti'nin oluru alınmadan hiçbir eserin hiçbir nedenle yıktırılmaması istenmektedir.

Dönemin Başvekil Dr. Refik Saydam tarafından 12.3.1940 tarihinde tüm Başkanlık ve Valiliklere gönderilen bir genelge (Akozan, 1977, 38), tahribatın bir başka boyutunu ortaya koymaktadır. Yapı ve Yollar Kanunu'nun 8. ve 9. maddesi gereğince Belediyeler, imar planı uygulamaları için, boş ya da üzerinde yapı yıkıntısı olan vakıf arsaları herhangi bir bedel ödemededen alabilmektedirler. Arsa üzerinde sağlam bir yapı olması halinde ise, belli bir bedel ödemek zorundadırlar. Bazı belediyeler, bedelsiz kamulaştırma yapabilmek için, vakıf arsalarda yer alan yapıları 'mail-i inhidam' olduğu gerekçesiyle yıkmakta ve böylece yapısı kalmayan arsayı bedelsiz almak istemektedirler. Başbakanlığın genelgesi, bu tür durumlardan kaçınılmasını ve Vakıf kaynaklarının bu tür davranışlarla daha fazla azaltılmamasını dilemektedir.

Vakıflar Umum Müdürlüğü de, eski eserlerin her türlü tahribattan korunmasının yanı sıra, kentlerin 'orijinalitesi'nin de korunmasının önemli olduğu görüşündedir (Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar, 36). Bu önem, 'yalnız mimari eserler bakımından değil, hatta peyzaj itibarıyla dahi orijinalitenin bozulmaması' gereğinden kaynaklanmakta, ancak bazı kural dışı durumlarda, 'bu gibi eserlerin büsbütün kaldırılması veya başka yere nakledilmesi'nin zorunlu olabileceği kabul edilmektedir. 'ehemmi mühimme tercih etmek, realiteden ayrılmamak... gibi icaplarla ve fenni zaruretilerle bazen bir eserin büsbütün kaldırılması' gerekebilmektedir.

50. Bu taslak tarihi abidelerin çoğunluğunun kent ve kasabalarda bulunması nedeniyle, koruma etkinliklerine belediyelerin katılımının gerekli olduğundan yola çıkarak, aşağıdaki gerekçelere dayandırılmıştır:

1. Eski eserlerin korunması, geçmişe ait belge ve hauraların korunmasını sağlayacaktır.
2. Turizm gelişecek ve bu gelişme en çok kentlere yarar sağlayacaktır.
3. Belediyelerin bu etkinliklere katılmaları, korumanın en geniş anlamıyla bir ulusal görev olduğunu gösterecektir.
4. Eski eserlerin onarımı uzmanlık gerektirmektedir. Bu yasa ile, uzmanlar yetiştirilmesi olanağı doğacaktır.

1945 yılında toplanan Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Komisyonu da, imar planları ile eski eserlerin korunması arasında olması gereken sıkı ilişkinin, mevcut yasal düzenlemelerle sağlanamadığına değinmiş ve yeni hazırlanacak Eski Eserler Kanun Tasarısı'nda, imar planlarının onanmasından önce, Maarif Vekaleti'nin olurunun alınmasına ilişkin bir hükmün yer alması önerilmiştir. Danışma Komisyonu, ayrıca imar planları onanmış yerleşmelerde, ayrıntılı planların hazırlanması sürecinde, anıtların durumunun değerlendirilmesi için ilgili yerlerle işbirliği yapılmasını öngörmüştür.

Değişik tarihlerde, yerel yönetimlerin korumaya parasal kaynak ayırmalarını öngören girişimler de yapılmıştır. 1931'de toplanan Komisyon, İl Özel İdare bütçelerinin binde beş'inin bu konuda kullanılmasını önermiş, ancak bir sonuç alamamıştır. Daha sonra AKK, 1933 yılında, bir yasa taslağı hazırlamıştır (50). Altı maddeden oluşan yasa taslağı (Eldem, 18), Belediyelerin yıllık gelirlerinin %1'ini Maarif Vekaleti adına T.C. Ziraat Bankası hesabına yatırmalarını ve bu paranın onarım hizmetleri için kullanılmasını öngörmektedir. Bunun yanı sıra, proje hazırlanması ve uygulamanın bilimsel olarak denetlenmesi için, Maarif Vekaleti, Müzeler İdaresi'ne bağlı olarak bir arkeolog, iki mimar, bir ressam ve bir fotoğrafçıdan oluşacak bir kurulun giderlerinin de bu ödenekten karşılanacağı belirtilmiştir. Yasada yer alan diğer bir hükme göre, camilerin onarımları Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından kendi ödenekleriyle gerçekleştirilecektir. Taslağın gerekçesi, yerel yönetimlerin korumada etkin olarak görev almalarını, yetki ve sorumluluklarını paylaşarak yerel yöneticilerde ve kamuda koruma bilincinin yaratılmasını öngören bir yaklaşım sergilemekteyse de, yasa metni, Belediyece ayrılan ödeneklerin yine merkez organlar tarafından kullanılmasını öngörmektedir. Bu yasa yürürlüğe girmemiştir.

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Sivil toplum örgütleri de, yerel yönetimlerde olduğu gibi dönemlere ayırmadan, tüm incelenen süre içinde incelenmektedir. İlk örgütlerden bir tanesi, İzmir'de 12.1.1927 yılında kurulan, 'İzmir Asarı Atıka Muhipleri (Sevenleri) Cemiyeti'dir. Bu cemiyetin adı, 28.12.1935 günü düzenlenen genel kurulunda 'İzmir Antikite Severler Sosyetes'i olarak değiştirilmiştir. Sosyete'nin ana tüzüğüne göre uğraşı konusu, 'Ulusal tarihsel ve antikite sayılan her çeşit eserler, anıtlar, etnografik nesnelere, tarihsel değerleri belli olan veya henüz belli olmayıp önem ve ilgi çeken her türlü harabe, höyük, anıt ve eserler..'dir. Amaç ise, 'her çeşit antikite müzelerine, antikite kazıları ile Türkiye'de bulunan tarihsel bina, eserler, anıt ve harabelere maddi ve manevi yardım etmek... mevcudiyetleri bilinen henüz bulunmamış antikitelere bulup çıkartmak... bunlara ait yazıları toplayıp bastırarak dağıtmak... her türlü araçlarla halk arasında antikitelere ilgi, sevgi ve bilgi uyandırmak' olarak belirlenmiştir. Görüldüğü gibi, bu kurum müzecilik ve arkeoloji konularında yoğunlaşmıştır. İzmir Müzesi için yayınladığı rehberler de bu yaklaşımı göstermektedir. Sosyete, 1940'lı yılların sonuna doğru 'Ege Turizm Cemiyeti' adını almış ve özellikle turizmin gelişmesine yönelik çalışmalar yapmıştır. Cemiyetin eski eserlere yönelik çalışmaları arasında, yerel tarih kitaplarının basımı için parasal yardım yapmak ve 'Batı Anadolu Arkeoloji İstasyonu' oluşturma çabaları yer almaktadır (Ege Turizm Cemiyet, 1950, 14-15).

1941 yılında kurulan 'Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu' (TTOK) da aylık olarak yayınladığı belleteninde, eski eserler ve koruma konusunda çeşitli makaleler yayınlamaya katkıda bulunmuştur. Kurum, İstanbul'da, kimi yapıların onarımına parasal katkı da sağlamıştır (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1947, 3). Kurum bünyesinde çalışmalarını sürdüren 'İstanbul'u Sevenler Kurumu (İSK)' ise, İstanbul ve çevresindeki kimi eserlerin onarımı için

girişimlerde bulunmuş, özellikle anıtsal yapılara yeni ilaveler verilmesine yönelik yoğun çalışmalar gerçekleştirmiştir (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1947, 5-7). İSK, 1911 yılında kurulan 'İstanbul Muhipleri Cemiyeti'nin (Ogan, 1947, 13) bir devamıdır ve 1941 yılında çalışmalarına yeniden başlamıştır. TTOK'nun genel başkanı R. Saffet Atabinen (1947, 9), kurumun amacını, İstanbul'un tarihi ve abideleriyle ilgilenen kişileri bir araya toplamak, onların bilgilerinden yararlanmak ve bu yolla Eski Eserleri Koruma Komisyonuna yardım etmek olarak tanımlamıştır. Cemiyet, İstanbul Belediyesi'nden ve TTOK'dan aldığı parasal desteklerle, İstanbul'daki çeşitli anıtsal yapıların onarımına katkıda bulunmuştur (Atabinen, 1947, 10).

Tüm ülke ölçeğinde çalışma yapan kuruluşlardan bir tanesi, 'Türkiye Anıtlarının Korunması ve Onarılmasına Yardım Derneği'dir (TAKOYD). Ankara'da kurulan bu dernek, 1946 yılında yaptığı ilk genel kurulunda şu kararları almıştır (AKD, 1947):

- Dernek, çeşitli illerdeki yapıların onarımına katkıda bulunacaktır,
- Yürürlükteki AAN'nin yerine konmak üzere Maarif Vekaleti tarafından hazırlanan yeni kanun tasarisının TBMM'de öncelikle görüşülmesi için girişimde bulunulacaktır,
- Anıtları sevdirmek ve böylece korunmalarını sağlamak için programlar oluşturulacaktır,
- Tüm bu hizmetlerin gerçekleştirilmesi için, çok sayıda üye bulunmalı ve bağış toplanmalıdır.

TAKOYD, 1947 yılında, Ankara-Ahi Şerafettin ve Hacıbayram Camileri ile, İstanbul-Amcazade Hüseyin Paşa Yalısının onarımlarına katkıda bulunmuştur (AKD, 1948, 43).

Ankara ve İstanbul dışında da eski eser ve müzecilikle ilgilenmeyi amaçlayan sivil toplum örgütleri kurulmuştur. Bunların en tanınmışlarından bir tanesi, 'Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu'dur (EYEEESK). 1935 yılında kurulan bu kurumun tüzüğünde (EYEEESK, 1935), Edirne ve yöresinde, taşınır ve taşınmaz 'ulusal mimarlık' yapıtları ile, eski uygarlıkların her türlü anıt ve eserlerini korumak ve bu amaca yönelik yayınlarda bulunmak amaç olarak belirtilmiştir (m.1). Kurumun, yarı-kamusal bir yapısı vardır. Çünkü, tüzüğünün 3. maddesinde, tüm Trakya Valilerinin, Kaymakamlarının, Parti ve Halkevi Başkanlarının, Edirne Kültür ve Evkaf Direktörlerinin kurumun doğal üyesi olduğu yazılıdır. Kurucular arasında ise, Trakya Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) Genel Müfettişi, Edirne Millervekilleri, Vali, yerel silahlı kuvvetlerin komutanları, İl Müdürleri, Parti ileri gelenleri ve çeşitli öğretmenler çoğunluğu oluşturmaktadır. Kurum, 'ulusal eserlerimizden' yıkılmak durumunda olanları saptamak ve projelendirmek için 'kültür mimarları' ve 'uzman mimarlar'dan yararlanmayı düşünmektedir (m.9). Kurum, 1939-40 yılları çalışma raporuna göre (EYEEESK, 1941), korumaya yönelik olarak, başka kurumlarca ele alınan onarımlara parasal katkı sağlamakta (Edirne, Ekmekçioğlu Kervansarayı, Edirne, Selimiye Arastası), bazı yapılar için ilgili kurumlar katında girişimde bulunmakta (Edirne, Rüstem Paşa Kervansarayı), kimi yapıların onarımını doğrudan üstlenmektedir (Edirne, Necmiye Evi). Bunun yanı sıra, Havsa, Bolayır, Malkara, Uzunköprü, Babaeski, Vize ve Pınarhisar'daki Osmanlı dönemi yapılarının onarılması için, yukarıda anılan mimarlar aracılığı ile onarım keşif ve projeleri hazırlanmış ve Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne sunulmuştur. Kurumun daha çok, diğer kurumları uyarmak, yapılarla ilgili bilgi ve belge hazırlamak ve belli oranda kamuoyunu bilgilendirmeye ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. Çünkü, 1939-40 yıllarında yaptığı tüm harcamanın tutarı 4500 TL'dir.

DEĞERLENDİRME

Cumhuriyet'in ilk 30 yılında koruma sektörünü şekillendiren, yasal, örgütsel ve parasal düzenlemelerle, korumaya karşı takınılan tavırlar değerlendirildiğinde, bu sektörün, bugün olduğu gibi, incelenen dönemde de konuyu benimsemiş ve inanmış bir kamuoyuna dayanmayan bir 'aydınlar kurumu' olduğu görülmektedir. Konu, bazı devlet organlarının (Maarif Vekaleti, Vakıflar Umum Müdürlüğü vb) merkez örgütlerinde görev yapan birkaç 'inanmış' kişinin dışında ilgi çekmemekte ve taraftar bulmamaktadır. Konunun yerel yöneticilere ve geniş halk kitlelerine aktarılması konusunda yeterli programlar oluşturulduğu da söylenemez. Korumanın bir parti sorunu olarak görülüp, koruma ve eski eser bilincinin Cumhuriyet Halk Fırkasının desteğinde ve onunla organik ilişki içerisindeki organlar (Halkevleri, TTK) tarafından yaygınlaştırılması çabaları da yeterli bir sonuç vermemiştir. Bu olumsuzluğa karşın, gerek çeşitli komisyon çalışmalarında, gerekse üst yönetim tarafından yayınlanan genelgelerde, bugünkü yaklaşımlara oldukça yakın değerlendirmeler yapıldığı da görülmektedir. 'anıtların hüviyetini bozmadan onlara yaşama imkanı vermek', 'örnek durumda olan eserlerin korunması yeterli değildir, her eser korunmalıdır', 'onarılacak yapılara mutlaka işlev verilmelidir', bu konuda saptanabilen cümlelerden bazılarıdır. Bu husus, 'eski eser ve koruma' konusundaki düşünce düzeyinin aynı konudaki uygulamadan daha gelişmiş olduğunu göstermektedir. Ancak, bu düşünce düzeyi dahi, belli sayıdaki kişilerde izlenmekte olup, çok sayıda kişi ve kurum gerek düşünce, gerekse uygulamada düzensizlik örnekleri vermektedir.

Onyılların temel niteliklerine bakıldığında, 1920-30 arasının bir geçiş ve hazırlık dönemi olduğu görülür. İkinci on yıl (1931-1940) yasal ve örgütsel düzeyde en çok etkinliğin gerçekleştiği bir dönemdir. 1940-1950 yılları ise, bir önceki dönemin hazırlıklarını kullanan, bu nedenle etkinlik açısından daha az zengin, ancak kurumsallaşma açısından daha oturmuş bir görünüm vermektedir.

Kültür varlıklarının, çeşitli yasalarla, değişik kurum ve kuruluşların yönetimine bırakılması çoğunlukla olumsuz sonuçlar vermiştir. Zaten kısıtlı olan parasal kaynaklarla, nicelik ve nitelik olarak yetersiz düzeyde olan uzman personelin birleştirilip güç kazanılması yeğlenmemiş, mevcut kaynaklar dağıtılarak zayıflatılmış, bu nedenle etkinlikleri kısıtlanmıştır.

Bir çok sektörde (ulaşım, bayındırlık, eğitim, sanayi vb.) atılım yapmak zorunda olan Cumhuriyet, koruma sektörünü ön planda tutamamıştır. Savaşlar sonucu, birçok kaynağını ve insan gücünü yitirmiş, bir imparatorluk üzerine yepyeni bir yönetim biçimi ve bu yönetim biçiminin gerektirdiği alt ve üst yapı kurumlarını oluşturmak durumunda olan ve bunu bir ulusun prestiji olarak gören devlet, öncelikle bu politikasının gerektirdiği yatırımları yapacaktır. Bunun yanı sıra, devletin gelirlerinin büyük bir bölümünün Osmanlı borçlarına ayrıldığı da unutulmamalıdır. Bu nedenler, ilk 30 yılın resminin içerisinde kültür varlıklarının gereken ve özlenen düzeyde yer alamaması sonucunu doğurmuştur. Bu yaklaşım anlayışla karşılanabilir. Ancak, yine bu nedenler, kültür varlıklarına karşı davranışlardaki olumsuzlukların da mazereti olmamalıdır. Özellikle yerel yöneticiler, imar hareketlerini, korumadan çok daha önemli görmektedir. Bu husus, bir dizi savaştan harap olarak çıkmış, bir imparatorluğu devirerek halkın iradesine dayalı bir yönetimi seçmiş genç Cumhuriyetin yöneticilerinin bir tercihi olmaktadır. Kimi yöneticiler, devrim yasalarını, kurumların kaldırılmasının yanı sıra, o kurumların hizmet verdiği yapıların da kaldırılması şeklinde yorumlayabilmektedir. Bu davranışlar, üst yönetim kademesi tarafından engellenmeye çalışılmışsa da, bu konuda çok başarılı olunduğu söylenemez.

Çizelge 3. 1941-1949 Yıllarında Genel ve Katma Bütçeli Kurumların Korumaya Ayırdığı Kaynaklar (kaynak: Bütçe Kanunları):

A. Vilayetlerdeki Abidatın Muhafaza Masrafları
 B. Tarihi Eserlerin Muhafazası Masrafı
 C. Müzeler Masrafı
 D. Rölöve Kısmı
 E. Müze Eserleri Yayını
 E1. Müzeler Yayın İşleri Döner Sermayesi
 F. Vakıf Akarlarla, Resmi Mahiyette Kullanılan ve İrat Getirmeyen Binalar Tamir ve İnşası
 G. Hayrat Tamiri
 G1. Abidat Tamiri
 H. Tarih Cemiyeti'nin Lüzum Gösterdiği Yerlerde Hafriyat Yapılması

(*) kamulaştırma bedeli dahildir.

(**) bu yıldan itibaren tüm ödenek, 'Müzeler ve Abideler Umumi Masrafları' adı altında toplanmıştır.

(***) bu yıl bütçesinin 376 000 000 TL'lik bölümü 'Fevkalade Savunma Masrafları'dır.

KURUM	YILLAR								
	1941	1942	1943(**)	1944(***)	1945	1946	1947	1948	1949
Maarif Vekaleti	19.452.261	28.533.434	43.128.934	62.504.584	51.012.427	97.030.428	100.716.321	106.497.248	160.697.843
A (*)	52.410	52.410							
B	-	-	113.930	130.570	78.166	162.000	513.900	513.900	468.700
C	36.520	51.520							
D	-	-	-	-	-	-	-	5.000	5.000
E	-	-	-	-	-	-	-	-	-
E1			5.000	5.000		5.000			
Vakıflar U.Md.									
F	100.000	85.000	85.000	95.000	75.400	110.000	74.816	75.000	95.000
G	311.500	95.000	92.700	222.700	600.000	150.000	102.500	102.500	102.500
G1	-	50.000	130.000			500.000	452.968	524.120	524.548
Nafia Vekaleti									
H	15.000	-	-	-	8.750	15.000	-	-	-
Millî Saraylar	35.000	35.000	35.000	64.000	45.000	200.000	200.000	200.000	70.000
Genel Bütçe	309.740.396	394.326.938	468.717.349	952.434.417	603.404.824	990.572.884	1.136.215.530	1.243.563.197	1.371.875.627

Merkez ve taşra yöneticilerinin büyük bir bölümünün eski esere ve korumaya 'prim' vermediği bu on yıllarda, önemli bir çelişki gözden kaçırılmamalıdır. Daha önce de değinildiği gibi, ülkedeki kültür varlıkları, Cumhuriyet'in yeni tarih tezinin anlatımı ve tanıtımına yönelik kullanılacak en etkili malzemelerden bir tanesidir. Bu topraklardaki her ürünün 'Türklerin ürünü' olduğu söylemi, bu ürünlerin araştırılması, geliştirilmesi, korunması ve onarımı için yeterli çaba sarfetmekle destek bulacaksa, bu çabanın niye yeterince sarfedilmediği bir soru olarak kalmaktadır. Türklüğü ön plana çıkarmakta kullanılacak en somut ve etkili araç olan eski eserlere ve onların korunmasına duyarlı olmayan yöneticilerin bu tutumlarının Devletin tarih teziyle çeliştiği söylenebilir.

Kısıtlı olanaklar ve insan gücüyle de olsa, örgütlenme ve yasal düzenleme alanında bazı girişimler gerçekleştirilmiştir. Bu konuda, merkez ve taşra yönetiminde görev yapan ve konuya inanmış insanların büyük payı vardır. Bu konudaki itici güçlerin başında, yeni Cumhuriyetin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ile ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü gelmektedir.

Çalışılan dönemin bir diğer göstergesi, kültürel varlıkların korunması program ve eylemlerinin, çoğunlukla müzecilikle koşut ele alınması ve örgütlerin buna göre şekillendirilmiş olmasıdır. Vakıf kurumu kendine özgü yapısı ve mal varlığı ile ayrı tutulabilirse de, yasal düzenleme ve örgütlenmelerin çoğu, koruma ve onarım etkinliklerinin 'Eğitim' sektörü bünyesinde ve 'Müzeler' örgütü eliyle yürütülmesini öngörmüştür. Bu nedenle, eski eser ve korumayla ilgili kurumsallaşma ve kurallar yeterince oluşturulamamıştır. Kurumların isim ve görev tanımları sürekli değişmektedir. Bu husus, yönetimde tutarlılığı ve projelerde sürekliliği engellemiştir.

Maarif Vekaleti'nin örgütsel düzeyde ön planda olmasına karşın, Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün incelenen tüm dönemde, korumaya daha fazla kaynak ayırdığı görülmektedir. Bu durum, kaynaklarının çoğunu yitirmesine ve tüm yıpratılmışlığına karşın, Kurumun önemini tümüyle yitirmediğini göstermektedir. Bu husus, 1935'li yıllarda başlayan ve Vakıf kurumuna prestij kazandırmayı amaçlayan yasal ve örgütsel düzenlemelerin de alt yapısını etkilemiş olabilir.

1920'li yıllardan bugüne değin kazanılan deneyimlerin, giderek artan parasal kaynaklar ve uzman insan gücü, kuramsal alandaki gelişmeler ve çağdaş teknolojideki yenilikler vb. birçok girdinin, günümüzdeki koruma anlayışını özlenen ve olması gereken düzeye getirdiğini söylemek zordur. Oysa, 1930'lar, 1940'lar ile 1980'ler, 1990'ların çeşitli yaklaşım ve düzenlemeleri karşılaştırıldığında, iki dönem arasında birçok koşulunun bulunduğu ve istenen gelişmenin sağlanamadığı görülmektedir. İncelenen dönemde karşılaşılan kimi tavırlar, kişiye, 'ben bu resmi daha sonra da birkaç kez gördüm' dedirtmektedir.

NOTES ON THE ORGANIZATION OF THE FIELD OF RESTORATION DURING THE FIRST 30 YEARS OF THE REPUBLIC

ABSTRACT

Received : 24. 3. 1997

Keywords: Preservation of Historical Monuments, Early Republican Period, Architectural History, Institutionalization of Preservation.

Artefacts of earlier civilizations have always been of interest and they have been detected, documented, and subjected to preservation activities, and thus, some have continued their existence. The nature of this interest and attitudes towards artefacts are variable in time according to social and cultural conditions. This research aims to examine the attitudes, legal and fiscal aspects, and institutions related with 'historical properties' and 'preservation' in Turkey, between 1920-1950.

THE FIRST DECADE: 1920-1930

Some of the legal documents and institutions of the Ottoman Empire, were in force when the 'Turkish Grand National Assembly' (*Türkiye Büyük Millet Meclisi*, TBMM) was founded in 1920. They were namely, 'Regulations for the Construction and Repair of State-Owned Buildings' (*Ebniye-i Emiriye ve Vakfiyye İnşaatı ve Tamirâtı Hakkında Nizamname*, 1877), 'Regulations for Historical Monuments' (*Asar-ı Atika Nizamnamesi*, 1906), and 'Regulations for the Preservation of Monuments' (*Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi*, 1912). The 'Imperial Museum' (*Müze-i Hümayun*) which was the primary institution responsible for the museums, archaeological excavations, and the preservation of various historical buildings survived during the Republic. Another institution inherited from the Empire was 'The General Directorate of Pious Foundations' (*Evkaf Umum Müdürlüğü*, EUM) which was responsible for the preservation of historical monuments of *vakıf* origin.

The first institution established by TBMM is 'Directorate of Turkish Historical Monuments' (*Türk Asar-ı Atıkası Müdürlüğü*, 1920) which was renamed as 'The Directorate of Culture' (*Hars Müdürlüğü*) a year later. During the War of Independence, there was no activity in the field of preservation, whereas, just after the war, 'Ministry of Education' (*Maarif Vekâleti*) sent a circular to the provincial governors about the activities to be carried out by museums. After the foundation of the Republic in 1923, the government approved the statute governing the works of 'The Council of Historical Properties' (*Asar-ı Atika Encümeni*) which was founded in 1917 in İstanbul. According to this statute, the Council would be responsible with the documentation and preservation of the historical properties in İstanbul.

After 1923, the responsibility of preserving different types of monuments was assigned to various governmental bodies:

- Grand National Assembly: national palaces and kiosks
- Ministry of Education: *medreses* and primary schools
- Department of Religious Affairs: mosques and mescits
- Municipalities: Fortresses, fountains, *sebils*, and cemeteries
- Ministry of Reconstruction: bridges

The *tekkes*, *zaviyes*, and tombs were not controlled by any authority, since they were completely closed in 1925. The distribution of the historical monuments among the various bodies had in negative impacts on preservation activities because of the inefficient fiscal and institutional arrangements.

As far as financial sources were concerned, the allocations for historical monuments were included within the expenditures of the museums. The only allocation for preservation of monuments took place in the annual budgets of EUM. Total allocations for museums and historical monuments constituted only 0.2 % of the State Budget.

THE SECOND DECADE: 1930-1940

According to various sources, Atatürk's telegram which was sent to Prime Minister İnönü, gave impetus to preservation activities in Turkey. Atatürk, in this telegram (1931), asked the government to send students abroad for further education in the field of archaeology, and to take necessary measures for preservation and restoration of the Turkish-Islamic monuments. After this telegram, a commission of experts determined the following principles:

- A central organization namely 'The Council for Preservation of Monuments', (*Anıtlar Koruma Komisyonu*, AKK) should be established.
- This Council should prepare detailed programmes for preservation activities.
- Monuments should be registered.
- EUM should supply efficient financial sources.

The first attempt was made by AKK to prepare an inventory of the historical monuments throughout Turkey. The experts of AKK prepared 3 500 registration cards in 1933. Besides this, a new bureau began to prepare a programme to procure measured drawings of chosen monuments.

Two experts were entrusted to prepare a list of monuments including the priorities to be given during implementations. Macit Kural's report covered 53 Islamic monuments. Kural defined the types of interventions to be realized, and divided the monuments into three groups according to these types. Miltner's report dealt with the archaeological sites and monuments. He also defined the principles for interventions and gave the criteria to be used when determining the implementation priorities.

During 1930s, 'Ministry of Education' (*Maarif Vekaleti*, MV), proposed new programmes in order to raise public awareness on preservation issues. These programmes aimed to arrange seminars on historical monuments and excursions to archaeological sites, and to display movable cultural properties at schools, etc. 'Community Houses' (*Halkevleri*) also played an important role in adult education, aiming to make the public conscious of contemporary scientific and cultural issues. These institutions had nine branches one of which was the 'History and Museum Branch'. Its goals were to realize historical research, publish books, prevent the further degradation of the cultural properties, and develop public interest towards the history and historical treasures of the country. 'Turkish Historical Society' (*Türk Tarih Kurumu*) also contributed to the preservation activities through their financial support to archaeological excavations and publications on various fields of interest.

After 1935s, two contradictory practices emerged at the preservation agenda. One of them was the introduction of new principles to be applied in the 'Programme of the Research Institute of Turkish History' (*Türk Tarihi Araştırma Kurumu Programı*) which also included guidelines for documentation, preservation, and restoration of historical monuments. The other action was the ratification of a new law which foresaw the classification of mosques and *mescits*. If these buildings could not fulfill the requirements stated in the law, they would not be

classified, and could even be sold. According to the law, 3 456 mosques and *mescits* were determined, 1 000 of which were kept as 'classified'. This attitude of TBMM and the Cabinet caused the degradation and destruction of valuable monumental buildings throughout the country.

During the second decade, the administrative organization of VUM was revised, and a new department, namely 'The Directorate of Construction and Repairs' (*İnşaat ve Tamirat Müdürlüğü*) initiated a new programme for documentation and restoration of historic monuments. TBMM, passed the 'Vakıflar Law' in 1936, which authorized VUM to govern and/or to inspect the whole *vakıf* originated buildings in Turkey. 'Vakıf Regulations' (*Vakıflar Tüzüğü*) issued in the same year, defined the rules to be followed by the *Vakıf* Directorates in the provinces. The third and the last legal instrument of the second decade related with *vakıf* was 'The Law of Reorganization of the General Directorate of Pious Foundations' (*Vakıflar Umum Müdürlüğü Teşkilatı Hakkında Kanun*, 1938) which defined the rules to be followed in the course of preparation of 'Documentation and Restoration Files' of historical monuments.

An analysis of the characteristics of preservation works executed by VUM in this decade gives the following results:

- Majority of the restored buildings were mosques
- Majority of the restoration interventions were simple repairs,
- 70 % of the restored (or repaired) buildings were located in Istanbul.

'The Council for Preservation of Monuments in İstanbul' (*İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni*, EEKE) made also valuable contributions to preservation issues during the second decade. This council discussed the situation of almost 400 buildings, and registered 50 % of them as historical monuments. It also served as an 'approval body', as far as the restoration interventions proposed by the ministries, municipalities and other responsible institutions are concerned.

This Council declared a report in 1939 so as to defend its principles against accusations of being 'antiquarian' and 'old-minded'. This report is a very relevant document due to its contemporaneous approach to preservation and restoration issues. It covers the following points:

- Historical monuments are the witnesses of culture.
- All historical monuments should be preserved without making any distinction among them. The less valuable monuments should also be subjected to well programmed restoration interventions.
- The contemporary approach in the field of archaeology is to preserve all the cultural stratas without destroying one for the sake of the others.
- The new urban developments should not foresee the demolition of the present fabric in the settlements.

MV and VUM were two main institutions which provided financial sources throughout the decade. These sources constituted 0.1 % of the State Budget which naturally could not afford the realization of necessary preservation schemes. The financial contributions of 'The Administration of National Palaces' (*Milli Saraylar İdaresi*), and 'Ministry of Reconstruction' (*Nafia Vekaleti*) were even less than those of the previous ones. Since the funds allocated from the State Budget would not be sufficient, VUM borrowed extra funds from 'The Administration of *Vakıf* Monies' by a new law. What is strange here is that these funds were obtained from the revenues of the *vakıf* originated buildings, and transferred to the VUM in the form of credits.

In 1936, a book of specifications (*Camilerin ve Buna Şumulü Olan Binaların Tamir ve İnşalarına Ait Fenni Şarınâme*) was issued by VUM. The first part of this document gave the principles of restoration interventions as follows :

- The later additions to the buildings should be taken down.
- The missing parts of a building will be completed by comparing them with similar monuments.
- The authenticity of the elements present should be preserved.
- The new materials will only be chosen according to the construction period, historical value, and the architectural characteristics of the building.

The same document also defined the administrative issues, such as preparation of cost estimations, measured drawings, relations between various authorized bodies in the field of preservation, etc.

THE THIRD DECADE: 1941-1950

MV made very important attempts beginning from the mid-1940s. The first attempt was the reorganisation of 'The Directorate of Antiquities and Museums' (*Antikitelev ve Müzeler Müdürlüğü*). In 1944, this directorate was restructured as 'The General Directorate of Antiquities and Museums' (*Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü*, EEMUM) and employed 57 new experts both for museum and preservation activities. In 1945 there were 27 museums in Turkey.

In 1946 EEMUM followed the procedure used by AKK and VUM in previous years, and prepared a restoration programme for historic monuments based on the inventories. This document was titled as 'The Preliminary Draft for Historical Monuments' (*Tarihi Anıtlar Ön Tasarısı*) and included 600 monuments of different origins at 48 provinces which were grouped according to intervention priorities.

Another action developed by MV were the works of 'The First Advisory Board of Antiquities and Museums' (*Eski Eserler ve Müzeler I. Danışma Kurulu*, EEMDK). The Minister of Education, H. A. Yücel, in his opening speech, requested from the Board to examine and develop the following points:

- All historical monuments were to be documented.
- The priority would be given to the most damaged and deteriorated buildings.
- New functions would be given to the restored buildings.

After three sessions, the Board decided to develop the following actions:

- The draft prepared by EEMUM for 'Antiquities Law' were to be examined by a group of experts.
- A set of instructions were to be prepared for documentation of historical monuments which were also to define the procedure to be followed after documentation.
- EEMUM would establish a 'Technical Commission' which would approve the restoration projects prepared by other experts.
- The financial possibilities and new functions would be the dominant issues when preparing the restoration projects.

The allocations used by these four major and related institutions (*ie.* AKK, VUM, MV, and EEMUM) constituted 0.12 % of the State Budget. These allocations were spent both for development of the museums and preservation of historical monuments.

ROLE OF THE LOCAL AUTHORITIES IN THE PRESERVATION OF HISTORIC ENVIRONMENT

According to the 'Law of Municipalities' (*Belediyeler Kanunu*, 1930), municipalities would supply financial support to the owners of historical monuments in the form of credits or loans. 'Municipal Buildings and Roads Law' (*Belediye, Yapı ve Yollar Kanunu*, YYK, 1933) included obligatory rules for construction permits which were issued by the municipalities. These permits were also required for repairs and restoration work.

Two articles of YYK were related with the monuments to be protected. According to Article 4/b, the monuments were to be indicated on development plans. This procedure would be controlled by the local directors of museums and directors of education. Article 4/g read that no new construction would be located less than ten meters from monuments.

Local authority (Governorships and Municipalities) interests in preservation issues were not as intensive as expected due to various reasons. Interests were often in the development of new residential and commercial properties rather than the reconstruction of the existing building stock. EEMDK emphasized the absence of relations between development plans and preservation requirements of the traditional environment, and proposed a model to overcome this problem. According to this proposal, development plans would be examined by MV before approval.

During this period, several laws were prepared in order to generate financial resources from local authorities and to allocate them for preservation issues. But these drafts did not succeed to become law in the TBMM.

NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS

One of the first NGO's is 'The Society of Lovers of Antiquities of İzmir' (*İzmir Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti*) which was founded in 1927. The aim of this association was to give financial and moral support to archaeological excavations and publications on historical monuments, and to arrange activities for raising public awareness. 'Touring and Automobile Club of Turkey' (*Türkiye Turling ve Otomobil Kurumu*) also made financial contributions to the restoration of monuments in İstanbul. More important is the Club's Bulletin which is a valuable collection as far as the articles related with history, historical monuments, and preservation are concerned. 'Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu' founded in 1935, is another regional NGO. It also aimed to give financial support to preservation issues.

KAYNAKÇA

- AKOZAN, F. (1977) Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar, DGSA Y. Mim. Böl. Rölöve ve Restorasyon Kürsüsü Yayını (4) İstanbul.
- Anıtları Koruma Derneği (1947) AKD Bir Tebliğ Çıkarıdı, *Mimarlık*, (1-2) 30-31.
- Anıtları Koruma Derneği (1948) Haberler, *Mimarlık* (1) 43.
- Anıtları Koruma Komisyonu (1935) *1933-1935 Yılları Çalışmaları: Türkiye Anıtkiteler Yurdu'dur*, İstanbul.
- Anonim (1933) *Tarihi Abidelerimizi Korumaya Mecburuz*, İstanbul.
- Anonim (1937) *Cumhuriyet'ten Önce ve Sonra Vakıflar*, İstanbul.
- Anonim (1943) *Yirminci Cumhuriyet Yılında Vakıflar*, Ankara.
- Anonim (1944) *Türkiye Cumhuriyeti Maarifi: 1923-1943*, Ankara.
- Anonim (1944) Tarihi Abidelerimizden Onarılanlar, *Mimarlık* (1).
- Anonim (1946) *Türkiye Tarihi Anıtları: Öntasarı*, Ankara.
- Anonim (1947) Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Murakabe ve İdare Heyetleriyle İstanbul'u Sevenler Gurubunun 6 Austosta Toplanan 1947 yılı 9. Müşterek: İçtimamın Zaptı, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, (67: Ağustos) 3-8.
- Anonim (1947) Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Murakabe ve İdare Heyetleriyle İstanbul'u Sevenler Gurubu'nun 3 Eylül'de Toplanan 1947 yılı onuncu Müşterek: İçtimamın Zaptı, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni* (68: Eylül) 3-6.
- ARIK, R. O. (1947) Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Klavuzu, Ankara.
- ARIK, R. O. (1953) *Türk Müzeciliğine Bir Bakış*, İstanbul.
- ATABİNEN, R. S. (1947) İstanbul'u Sevenler Kurumunun Eski Eserleri Koruma ile İlgisi, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni* (60: Ocak) 9-11.
- ATASOY, S. (1979) *Müzeler ve Müzecilik Bibliyografyası*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul.
- BERKTAY, H. (tarihsiz) Tarih Çalışmaları, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (9) 2456-2478.
- ÇAVDAR, T. (tarihsiz) Halkevleri, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (4) 877-884.
- DENEL, S. (1932) *Bauiltayına Sürecinde İstanbul'da Tutarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Ne'çnleri*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını.

- Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu (1935) *EYEEESK Tüzüğü*, İstanbul.
- Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu (1941) *1939-1940 Çalışmalar Raporu*, İstanbul.
- Ege Turizm Cemiyeti (1950) 1949-1950 Faaliyet Raporu, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni* (105: Ekim) 14-15.
- ELDEM, H. E. (1932) Müzeler, *Birinci Türk Tarih Kurumu Kongresi, Tebliğler*, Ankara.
- Eski Eserleri Koruma Encümeni (1943) *1940-1941 Yılı Mesai Raporu*, İstanbul.
- Eski Eserleri Koruma Encümeni (1940) *1939 Yılı Mesai Raporu*, İstanbul.
- Eski Eserleri Koruma Encümeni (1950) 1949 Yılı Mesai Raporu, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, (99: Nisan) 19-25.
- Eski Eserler ve Müzeler Danışma Komisyonu (1945) *Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu*, Ankara.
- Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü (1945) *1943-1944 Yılları Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nün Genel Durumu*, Ankara.
- EYİCE, S. (1956) Aziz Ogan, *Türk Yurdu* (263) 421-428.
- GÜLEKLİ, N. C. (1948) Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun, Nizamname ve Emirler, Ankara.
- İĞDEMİR, U. (1973) *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, Ankara.
- İzmir Antikite Severler Sosyetesesi Esas Nizamnamesi (1936) İzmir.
- KOŞAY, H. Z. (1932) Tarihi Abidelerimizi Koruyalım, CHF Neşriyat, Ankara.
- KOŞAY, H. Z. (1973) Cumhuriyet Devrinde Türkiye Müzeleri, *Cumhuriyet'in 50. Yılına Armağan*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları (41) Ankara.
- KUNTER, H. B. (1947) Üstad Halil Edhem, *Halil Edhem Hatıra Kitabı*, Ankara, 107-120.
- MADRAN, E. (1996) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Onarım Alanının Örgütlenmesi: 16.-18. yüzyıllar*, yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- MANSEL, A. M. (1958) Aziz Ogan, *Belleten* (22: 85) 117-135.
- MUMCU, A. (1969) Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (3-4/XXVI, 1-2/XXVIII).
- OGAN, A. (1938) Cumhuriyet Devrinde Arkeoloji Çalışmaları ve Müzeler, *Yeni Türk* (6: 71) 444-451.

- OGAN, A. (1947) Türk Müzeciliğinin Yüzüncü Yıl Dönümü, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni* (62, Mart) 8-21.
- OZANKAYA, Ö. (1994) *Cumhuriyet Çınarı*, Kültür Bakanlığı, Atatürk Dizisi, Ankara.
- ÖNDER, M. (1989) Atatürk ve Müzeler, *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler* (3) 1837-1841.
- ÖNDER, M. (1990) Atatürk ve Müzeler, *Müze* (2-3) Ankara.
- ÖZ, T. (1949) Ahmet Fethi Paşa ve Müzeler, *Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi* (V) İstanbul.
- ÖZ, T. (1973) Yurdumuzda Müzeler Nasıl Kuruldu? *VII. Türk Tarih Kongresi: Bildiriler* (C.II).
- ÖZALP, R. (1982) Millî Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923) İstanbul.
- ÖZGÜNEL, C. (1986) Cumhuriyet Dönemi Türk Arkeolojisi, *Belleten* (L/198) 895-914.
- ÖZTÜRK, K. (1968) Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, Ankara.
- ÖZTÜRK, K. (1968) Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, Ankara.
- ÖZTÜRK, N. (1983) Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, VGM Yayını, Ankara.
- Türk Diyanet Vakfı Yayınları (1995) *Türk Yenileme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi* (144) Ankara.
- TURAN, Ş. (1996) Türk Devrim Tarihi: Yeni Türkiye'nin Oluşumu: 1923-1938, Ankara.
- ÜLGEN, A. S. (1943) Anıtların Korunması ve Onarılması, Ankara.
- YALÇIN (Çerçel), İ. (1988) *Attitude of Government Towards Conservation of Heritage in Turkey: Between 1930-1950*, Master's Thesis in Restoration, Department of Architecture, Middle East Technical University, Ankara.
- YÜCEL, H. A. (1938) *Türkiye'de Ortaöğretim*, Ankara.

SEÇİLMİŞ YASAL DÜZENLEMELER

KANUNLAR (Tarih Sırasına Göre Düzenlenmiştir)

- Hilafetin İlgasına Müteallik Kanun, 3.3.1340(1924) / 341.
- Şer'îye ve Evkaf, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaletleri'nin İlgasına Dair Kanun, 3.3.1340(1924) 429.
- Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun, 30.11.1341(1925) / 677.
- Türkiye Cumhuriyeti Dahilinde Bulunan Bilumum Mebanii Resmîye ve Milliye Üzerindeki Tura ve Methiyelerin Kaldırılması Hakkında Kanun, 28.5.1927/1057.
- Şose ve Köprüler Kanunu, 2.6.1929/1525.
- Belediyeler Kanunu, 3.4.1930/1580.
- Belediye Yapı ve Yollar Kanunu, 10.6.1933/1580.
- Maarif Vekaleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun, 10.6.1933/2287.
- Müze ve Rasathane Teşkilatı Kanunu, 23.6.1934/2530.
- Vakıf Akarların Tamir ve İhyası İçin Satış Bedellerinden 150.000.- Liranın Sarfına Dair Kanun, 2578.
- Vakıflar Kanunu, 2762.
- Kültür Bakanlığı Merkez Örgütleri ve Ödevleri Hakkındaki 2287 Numaralı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddelerinin Eklenmesine İlişkin Kanun, 10.6.1935/2773.
- Cami ve Mescitlerin Tasnifine ve Tasnif Harici Kalacak Cami ve Mescit Hademesine Verilecek Muassasat Hakkında Kanun, 15 Teşrinisani 1935/2845.
- Vakıf Malların Taksitle Satılması ve Kiraya Verilmesi ve Satış Paralarının Kullanılması ve Emaneten İdare Edilen Mülhak Vakıflardan İdare ve Tahsil Masraf Alınması Hakkında Kanun, 20.4.1936/2950.
- Müzelerle Ören Yerlerini Ziyaret Edenlerden Alınacak Ücret Hakkında Kanun, 21.3.1938/3340.
- Abidatın Tamiri ve İzmir Fuarı'nda Vakıflar Pavyonu'nun Tesis ve İdare Masrafları Hakkında Kanun, 3386.
- Vakıflar Umum Müdürlüğü Teşkilatı Hakkında Kanun, 17.6.1938/3461.
- Vakıf Abide ve Eski Eserlerin Onarımı için Borçlanma Kanunu, 3609.
- Devlet Memurları Aylıklarının Tevhid ve Teadülüne dair olan 3656 Sayılı Kanunun Eklerine Bağlı Cetvellerin, Maarif Vekilliği Kısımlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 18.7.1944/4624.

KARARNAMELER

- Milli Saraylar Müdüriyeti Teşkilatı'na Dair Kararname, 12.5.1341(1925)/ 1371.
- Arma, Tura ve Saltanat Resimlerine dair Kararname, 31.5.1341(1925) /2085.
- Saraylarda Sanat ve Tarih Açısından Kıymeti Haiz Eşya Hakkında Kararname, 16.9.1341(1925)/ 2504.
- Tekaya ve Zevaya Hakkında Kararname, 2.9.1341(1925).
- Saraylarda, Sanat ve Tarih açısından Kıymeti Haiz Eşya Hakkında Kararname, 16.9.1341(1925).
- Cami ve Mescitlerden Toplanarak Muhafaza Altına Alınan Kıymetli Eşyayla İlgili Kararname, 14.9.1933.
- Ayasofya Camii'nin Müzeye Çevrilmesi Hakkında Kararname, 24.11.1934.
- Bazı Vakıf Binaların Bakım ve Onarım Giderleri ile İlgili Kararname, 29.8.1945.

NİZAMNAME (TÜZÜK) LER

- Ebniye-i Emiriye ve Vakfiye İnşaat ve Tamirâtı Hakkında Nizamname, 19.7.1293(1877).
- Asar-ı Atika Nizamnamesi, 29 Safer 1324 (1906).
- Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi, 16 Şaban 1330 (1912).
- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Nizamnamesi, 12.4.1931.
- Mezarlıklar Hakkındaki Nizamname, 1.7.1931/11410.
- Vakıflar Nizamnamesi (Bakanlar Kurulunun 17.7.1936 gün ve 2/5042 sayılı kararıyla yürürlüğe girmiştir).
- Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Nizamname, 17.2.1940/12870.

TALİMATNAME (YÖNERGE) LER

- İstanbul'da Müteşekkil Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni'nin Teşkilat ve Vezaifine dair Talimatname (1924).
- Milli Saraylar Müdüriyeti Teşkilatı'na dair Talimatname (12.3.1934).
- T. C. Dahilindeki Cevami ve Mesacidin Tasnifi ve Kadrolarının Tespiti Hakkında Talimatname.
- Rölöve Bürosu'nun Çalışmalarına dair Talimatname (30.1.1939).

GENELGELER

- Menkul, Gayrimenkul Bircümle Asar-ı Atika Durumunun Bildirilmesine İlişkin Genelge 20.9.1341 (1925), 6304/1751.
- Türbelerin Tezyinat Esasiesinden olan Eşyanın Kaldırılmayacağı Hakkında Genelge, 13.12.1341 (1925), 9193/2323.
- Asar-ı Atika-i Mimarimizin Muhafazasına dair Tamim (3.1.1928).
- Abidelerin Tesciline dair Tamim (14.6.1931).
- Abidelerin Tesciline ait Fişlerin ne Suretle Doldurulacağına ilişkin Genelge, 24.7.1931, 8555.
- Mezar Taşlarının Muhafazası Hakkında Genelge, 26.6.1933, 174.
- Milli Eserlerimizin Muhafazası Hakkında Genelge, 31.1.1934, 6/370.
- Selçuklu Mezarlıklarının Araştırılması ve Tesbiti Hakkında Genelge, 9.7.1935, 91255.
- Milli Abidelerimizin, Türlü Bahanelerle Yıkılmaması Hakkında Genelge, 30.10.1935, 6/5548.
- Eski Eserlerin Her Türlü Tahripten Korunması Hakkında Genelge, 10.6.1936.

ŞARTNAMELER

- Camilerin ve Bunlara Şumuli Olan Binaların Tamir ve İnşalarına Dair Fenni Şartname (1936) İstanbul.

